

ISSN 0353-295X

Radovi - Zavod za hrvatsku povijest

Vol. 43, Zagreb 2011.

UDK 323.1(497.5=163.42)“1990/1991“

izvorni znanstveni rad

primljeno: 8. 4. 2011.

Razvoj hrvatsko-srpskih odnosa na prostoru Benkovca, Obrovca i Zadra u predvečerje rata (ožujak - kolovoz 1991. godine)

Rad nastoji prikazati razvoj hrvatsko-srpskih odnosa na prostoru predratnih općina Benkovac, Obrovac i Zadar u razdoblju od „Krvavog uskrsa“ na Plitvicama, 31. ožujka 1991., do izbijanja prvog otvorenog sukoba između pripadnika hrvatskih postrojbi i lokalnih srpskih pobunjenika, 3. kolovoza 1991. godine kod Kruševa. Na osnovu uočenog on, naposljetku, nastoji odgovoriti na pitanje jesu li međunacionalni incidenti na prostoru Ravnih Kotara i Bukovice u promatranom razdoblju bili više ili manje intenzivni u odnosu na tadašnju situaciju na tlu Republike Hrvatske u cjelini? Pri tome se polazi od dosad neistraženog i neobjavljenog arhivskog gradiva srpske provenijencije, koje je zarobljeno tijekom vojno-redarstvene operacije „Oluja“ 1995. godine, te se nalazi u depozitu pri Hrvatskom memorijalno-dokumentacijskom centru Domovinskog rata iz Zagreba. Uz to, u istraživanju su korištene i onovremene publikacije, poput zadarskog „Narodnog lista“ i beogradskih „Borbe“ i „Politike“, a značajna uloga je data i uvidu u dosad objavljenu literaturu, vezanu uz spomenutu tematiku.

Uvod

Namjera ovog rada jest, kroz prizmu razvoja hrvatsko-srpskih odnosa na prostoru Ravnih kotara i Bukovice u razdoblju od „Krvavog Uskrsa“ na Plitvicama 31. ožujka 1991. do prvog otvorenog sukoba između pripadnika hrvatskih postrojbi i jedinica srpske Teritorijalne obrane i „Milicije SAO Krajine“ 3. kolovoza 1991. godine kod Kruševa, pokušati odgovoriti na pitanje kakav je, po pitanju učestalosti i težine, bio odnos međunacionalnih incidenata koji su se zbili na području predratnih općina Benkovac, Obrovac i Zadar u usporedbi s tadašnjom situacijom na tlu Republike Hrvatske u cjelini.

Istraživanje će se temeljiti na izvornom arhivskom gradivu civilnih i vojnih institucija Srpske autonomne oblasti Krajine (SAO Krajine) iz spomenutog razdoblja, dokumentima Jugoslavenske narodne armije, kao i na novinskim člancima. Navedeno gradivo je zarobljeno tijekom vojno-redarstvene operacije „Oluja“ u kolovozu 1995. godine, te se čuva u Hrvatskom memorijalno-dokumentacijskom centru Domovinskog rata u Zagrebu. Budući da se promatrano područje tijekom 1991. godine nalazilo pod nadležnošću Vojnopomorske oblasti (VPO) JNA sa

sjedištem u Splitu, točnije njezinog 9. kninskog korpusa, upravo će gradivo nastalo djelovanjem njegovih rodova i službi biti temelj ovoga teksta. Ovdje prvenstveno mislim na dokumente Komande 9. korpusa, Komande 180. motorizirane brigade sa sjedištem u Benkovcu, Komande garnizona Zadar, te posebice na spise tzv. Obavještajno-bezbjedonosnog organa (OB) 9. korpusa JNA.

Za prikaz stanja u gore spomenute tri općine, pa i u ostalim dijelovima Republike Hrvatske tijekom 1991. godine se, isto tako, planiram poslužiti pisanjem srpskih (beogradskih) visokotiražnih listova „Borbe“ i „Politike“, koje, dakako, valja uzeti s posebnim oprezom, kao i zadarskog tjednika „Narodnog lista“. „Narodni list“, premda donosi solidan broj tekstova o zadarskom zaleđu u promatranom razdoblju, zbog izlaženja na tjednoj osnovi ipak ne sadržava dovoljan broj informacija da bi ga se, primjerice, moglo u poželjnoj mjeri konfrontirati s „Borbom“ i „Politikom“, kao bitnim predstavnicima srbijanskoga tiska, u vezi gledanja na neke ključne ondašnje događaje.

Unatoč tome, smatram kako je pažljivom analizom i međusobnom komparacijom svih navedenih dokumenata, kao i dosad objavljene literature o ovoj tematici, moguće doći do relativno točnog prikaza stvarnog stanja na prostoru sjeverne Dalmacije, uoči i tijekom izbijanja neprijateljstava. Naposljetku, želim istaknuti kako ovaj rad predstavlja samo kratku analizu osnovnih zbivanja karakterističnih za promatranu problematiku, te kako postoje brojne mogućnosti njegove daljnje nadopune.

Ravni kotari i Bukovica od održavanja prvih parlamentarnih izbora u RH do izbijanja sukoba na Plitvicama (travanj/svibanj 1990. - ožujak 1991. godine)

Prostor Ravnih kotara i Bukovice su početkom devedesetih godina dvadesetog stoljeća, administrativno gledano, činile općine Benkovac i Obrovac, te dio zadarske općine. Općina Benkovac je imala površinu od 640 km², 33.378 stanovnika te 53 naseljena mjesta.¹ Od ukupnog broja stanovnika, pripadnika srpske nacionalnosti bilo je 18.986, dok je Hrvata bilo 13.553. Srbi su činili većinu u 27 naselja općine, uključujući i grad Benkovac, a Hrvati u njih 25, s najvećom koncentracijom u selu Polača. Predratna općina Obrovac imala je površinu 509 km², uz 11.557 stanovnika te 15 naseljenih mjesta.² Pripadnika srpske nacionalnosti je bilo 7572, a Hrvata 3761. Srbi su činili većinu u 12 naselja, uključujući i grad Obrovac, a Hrvati u tri, odnosno u Jasenicama, Kruševu i Medviđi. Područje općine Zadar je, pak, imalo apsolutnu hrvatsku većinu, uz veću koncentraciju srpskog stanovništva u selima Smokoviću i Zemuniku Gornjem.

¹ U *Narodnosni i vjerski sastav stanovništva RH od 1880-1991. po naseljima*. Ur. Jasna Crkvenčić-Bojić, 191. Zagreb: Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske.

² *Isto*: 195.

Specifičnost promatranog prostora ogledala se u njegovu izrazito mješovitom sastavu stanovništva, koji je, posebice uslijed okolnosti koje su ondje bile na snazi krajem osamdesetih, a posebice tijekom 1990. i 1991. godine, predstavljao plodno tlo izbijanju međunacionalnih sukoba, no također ne smijemo zanemariti ni strateški smještaj spomenutih triju općina, budući da je njihovim osvajanjem, a što je bilo vidljivo i tijekom Domovinskog rata, bilo moguće odijeliti Dalmaciju od ostatka hrvatskog teritorija. Isto je tako, prateći razvoj odnosa hrvatskog i srpskog stanovništva ovoga kraja, vrlo bitno uočiti značaj i utjecaj grada Knina i kninske općine, kao središta i početnog mjesta srpske pobune, a ujedno i prostora s kojim su dvije promatrane općine (Benkovac i Obrovac) izravno graničile.

Prvim višestranačkim parlamentarnim izborima u travnju i svibnju 1990. godine na gore spomenutom području dolazi do polarizacije političkih odnosa. U većinskim srpskim općinama Benkovcu i Obrovcu vlast je osvojila Srpska demokratska stranka (SDS), dok je na području općine Zadar pobijedila Hrvatska demokratska zajednica (HDZ).

Događaj koji je nedugo nakon završenih izbora dodatno uzburkao duhove u zadarskom zaleđu, a imao je znatnog odjeka i na području cijele tadašnje SR Hrvatske (pa i SFRJ), zbio se 18. svibnja 1990. u Benkovcu, kada su nepoznati počinitelji navodno pokušali ubojstvo predsjednika lokalnog odbora SDS-a Miroslava Mlinara, nanijevši mu tobože teške ozljede nožem. Kasnije je sam Mlinar iz Australije priznao kako je cijeli slučaj bio izmišljen, s ciljem dodatne radikalizacije ondašnje političke situacije.³

Već u lipnju iste godine, od strane predstavnika općina Knin, Gračac i Donji Lapac u kojima je apsolutnu vlast imao SDS, formirana je Zajednica općina sjeverne Dalmacije i Like, sa sjedištem u Kninu⁴, a tijekom srpnja je u mjestu Srb na granici s BiH održan takozvani Srpski sabor, na kojemu je donesena odluka o formiranju Srpskog nacionalnog vijeća (SNV), kao krovne političke institucije hrvatskih Srba, koje je, pak, odmah potom usvojilo „Deklaraciju o suverenosti i autonomiji srpskog naroda“.⁵

Na svojoj sjednici koja je 16. kolovoza održana u Dvoru na Uni, SNV je odlučilo da se, na temelju gore spomenute „Deklaracije“, u razdoblju od 19. kolovoza do 2. rujna 1990. godine održi plebiscit o srpskoj autonomiji u Hrvatskoj.⁶ Kako bi spriječili najavljeno izjašnjavanje i zaplijenili naoružanje rezervnog sastava poli-

³ U *Dossier Knin, veljača 1990. - veljača 1991.*, 21-28. Zagreb: Ministarstvo informiranja Republike Hrvatske.

⁴ U *Uspón i pad Republike Srpske Krajine: dokumenti*. Ur. Davor Pauković, 68. Zagreb: Centar za politološka istraživanja, BARIĆ 2005: 66.

⁵ BARIĆ 2005: 72, GOLDSTEIN 2008: 665.

⁶ U *Dossier Knin, veljača 1990. - veljača 1991.*, 75. Zagreb: Ministarstvo informiranja Republike Hrvatske.

cije smješteno u pojedinim sjevernodalmatinskim i ličkim policijskim postajama koje su prethodno otkazale poslušnost legalnim organima vlasti RH, pripadnici hrvatskog Ministarstva unutarnjih poslova su istoga dana intervenirali u Benkovcu, Obrovcu, Kninu i Gračacu. Uslijed panike koja je zavládala, u Kninu i okolici je 17. kolovoza proglašeno ratno stanje, dok su, istodobno, pobunjenici balvanima i barikadama blokirali vitalne prometnice i željezničke pruge u sjevernoj Dalmaciji i južnom dijelu Like.⁷ U hrvatskom tisku su ovi događaji ubrzo prozvani „balvan-revolucijom“.⁸ Premda su prometnice uskoro opet postale prohodne, stanje u zadarskom zaleđu ovim se činom dodatno zakompliciralo, a gospodarstvo regije je zabilježilo goleme financijske gubitke.⁹

Srpska pobuna se, međutim, ubrzo stala širiti i ostalim hrvatskim područjima na kojima je obitavao veći broj stanovnika srpske nacionalnosti, pa se tako, prema tvrdnjama tadašnjeg ministra obrane RH Martina Špegelja, „u drugoj polovici kolovoza 1990. godine, oružana pobuna od Knina postupno širi prema Donjem Lapcu, kuha se i u Vojniću, na Kordunu, kao i u Pakracu, u Slavoniji“.¹⁰ Špegelj također tvrdi kako se na podignutim zaprekama, odnosno barikadama koje su postavljene na prometnicama, nalaze „poluuniformirani ljudi s oružjem koje pripada Teritorijalnoj obrani RH“.¹¹

Plebiscit o srpskoj autonomiji je, usprkos protivljenju hrvatskih vlasti i očitim nepravilnostima, ipak proveden u rujnu 1990. godine. Ukupno se, ubrojivši općine unutar RH (uključujući i Benkovac i Obrovac), kao i one izvan njenih granica (uglavnom na tlu SR Srbije), za autonoman položaj srpskog naroda izjasnilo 756.549, a protiv svega 180 ljudi.¹² Na temelju ovoga SNV je 30. rujna 1990. proglasilo autonomiju srpskog naroda u RH.¹³

Premda su barikade na cestama u promatranom razdoblju bile naizmjenično postavljane i uklanjane, sredinom studenog 1990. pobunjenici, koji su iz sjeverne Dalmacije proširili svoja djelovanja na područje Gračaca, Titove Korenice i Donjeg Lapca, ponovno potpuno blokiraju promet, što dodatno doprinosi općem stanju nesigurnosti u zemlji.¹⁴

⁷ GOLDSTEIN 2008: 665, BOLJKOVAC 2009: 205, RUNTIĆ 2003: 73-90, SILBER I LITTLE 1996: 93.

⁸ BARIĆ 2005: 79.

⁹ GOLDSTEIN 2008: 666.

¹⁰ ŠPEGELJ 2001: 127.

¹¹ ISTO.

¹² Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata. Vlada RSK. Centralna komisija za provođenje izjašnjavanja. Izvještaj o provođenju izjašnjavanja srpskog naroda u Republici Hrvatskoj o srpskoj autonomiji.

¹³ Isto.

¹⁴ ŠPEGELJ 2001: 141.

U drugoj polovici 1990. intenziviran je rad na nacrtu novog ustavnog zakona RH, koji je Republiku Hrvatsku definirao kao nacionalnu državu hrvatskog naroda, dok su istodobno hrvatski Srbi kojima je, prema mišljenju određenog broja znanstvenika, na temelju dotadašnjeg Ustava SRH iz 1974. godine bio zajamčen status nosioca državnog suvereniteta, svedeni na rang nacionalne manjine.¹⁵ Prilično nejasna definicija položaja srpskog naroda u Hrvatskoj prema spomenutom Ustavu, utemeljena na formulaciji kako je „SR Hrvatska nacionalna država hrvatskog naroda, država srpskog naroda u Hrvatskoj i država drugih naroda i narodnosti koji u njoj žive“, i danas je predmet brojnih polemika i dvojakih interpretacija, pa tako, primjerice, Zdenko Radelić ističe kako ona „ne dopušta nedvosmisleno tumačenje da su Srbi bili uzdignuti na razinu konstitutivnog naroda u Hrvatskoj“, već je „očito samo to da im je priznat poseban status u odnosu na ostale narode i narodnosti“.¹⁶

Vlastodršci u Kninu su, s druge strane, u više navrata iskazivali svoje nezadovoljstvo predloženim ustavnim izmjenama, nazivajući ih neprihvatljivim, pa i uvredljivim po hrvatske Srbe, te su i prije službene ratifikacije novog Ustava u Hrvatskom saboru 22. prosinca 1990., pozvali sve općine s većinskim srpskim stanovništvom na tlu RH da se uključe u novu, širu zajednicu koju su namjeravali oformiti, a čiju je jezgru činila samoproglašena Zajednica općina sjeverne Dalmacije i Like iz lipnja 1990. godine. Na taj je način 21. prosinca 1990. godine, nakon što je dio pozvanih općina prihvatio njezin „Statut“, u Kninu proglašena Srpska autonomna oblast Krajina (SAO Krajina), kao „oblik teritorijalne autonomije u sastavu Republike Hrvatske“.¹⁷ Općina Benkovac je svoj pristanak za pristupanje ovoj zajednici dala 20. prosinca 1990. posebnom odlukom¹⁸, a isti dan je to učinila i Skupština općine Obrovac.

Političko stanje na tlu Republike Hrvatske se dolaskom 1991. godine nije umnogome promijenilo. Štoviše, Martin Špegelj svjedoči kako se „naoružane bande pojavljuju od Zadra do Sunje, nižu se zborovi i mitinzi i u prostoru Pakraca, galami se oko Slatine u Podravini, u Baranji, selu Boboti kod Vukovara, itd“.¹⁹

Kako bi i formalno-pravno dokinuo sve preostale veze s Ministarstvom unutarnjih poslova RH, kninski vrh 4. siječnja 1991. donosi odluku o osnivanju Sekretarijata unutrašnjih poslova SAO Krajine sa sjedištem u Kninu, koji je, pak, trebao vršiti nadzor nad policijskim postrojbama na cijelom pobunjenom području.²⁰

¹⁵ GOLDSTEIN 2008: 668.

¹⁶ RADELIĆ, MARIJAN, BARIĆ, BING I ŽIVIĆ 2006: 94.

¹⁷ Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata. Vlada RSK. Statut SAO Krajine.

¹⁸ Isto. Odluka SO Benkovac o usvajanju Statuta SAO Krajine i usvajanju odluke o provođenju Statuta SAO Krajine.

¹⁹ ŠPEGELJ 2001: 150.

²⁰ BARIĆ 2005: 105.

Ubrzo se na području zapadnoslavonskog grada Pakraca i okolnih, većinskih srpskih mjesta njegove općine, pojavilo novo žarište međunacionalnih sukoba. Naime, ondje je 2. ožujka 1991. godine izbio prvi otvoreni oružani obračun između pripadnika MUP-a RH i srpskih „teritorijalaca“ koji su prethodno zauzeli tamošnju policijsku postaju. U grad su potom pristigle postrojbe JNA iz Bjelovara, Virovitice i Zagreba, te je između njih i hrvatskih redarstvenika došlo i do razmjene vatre iz streljačkog naoružanja.²¹ Premda je situacija bila krajnje ozbiljna, međusobnim susretom predstavnika JNA, saveznog SUP-a i legalnih hrvatskih vlasti iz Zagreba, ona je ipak, barem privremeno, stavljena pod nadzor.²²

Usporedno s ovim aktivnostima, stanovništvo srpskih naselja Ravnih kotara i Bukovice, naoružano od strane pripadnika „milicije“ iz Knina i JNA, već od ožujka 1990. započinje s povremenim postavljanjem punktova na ulazima i izlazima iz svojih mjesta, na kojima se patrolira uz obavezno nošenje oružja, te se pritom zaustavljaju i pretresaju vozila i putnici.²³ Stanovnici hrvatskih sela također, bojeći se za vlastitu sigurnost, organiziraju noćne straže, te učestalo apeliraju na nadležne institucije, posebice zadarsku ispostavu MUP-a RH, da im dodijeli oružje, kako bi se u slučaju izbijanja sukoba imali čime obraniti.²⁴

Od sukoba na Plitvicama do ubojstva Franka Lisice (ožujak - svibanj 1991. godine)

Dana 31. ožujka, na sam katolički Uskrs, na području Nacionalnog parka „Plitvička jezera“, smještenog nedaleko Titove Korenice, dolazi do sukoba između hrvatske policije i srpskih pobunjenika, pri čemu su, uz žrtve na obje strane, potonji poraženi i izbačeni s područja parka, a pristigle jedinice JNA su, razdvojivši zaraćene strane, stavile čitav prostor pod svoj nadzor.²⁵

Nakon saznanja o sukobu na Plitvicama, situacija je na prostoru sjevernodalmatinskih općina u kojima su Srbi predstavljali većinu, postala krajnje napeta. Iz Benkovca je 1. travnja 1991. godine upućen autobus pun naoružanih građana prema Plitvičkim jezerima, dok se ispred obrovačke „stanice milicije“ okupilo šezdesetak naoružanih civila koji su izvikivali protuhrvatske parole i tražili da krenu na Maslenički most, kako bi razoružali hrvatske redarstvenike koji su ga

²¹ MARIJAN 2008: 242.

²² ŠPEGELJ 2001: 185.

²³ U *Dossier Knin, veljača 1990. - veljača 1991.*, 13. Zagreb: Ministarstvo informiranja Republike Hrvatske.

²⁴ KALEB 1999: 30.

²⁵ BARIĆ 2005: 116.

čuvali.²⁶ Istodobno su pobunjenici blokirali cestovni promet između Obrovca i Gračaca na strateškoj točki kod prijevoja Prezid²⁷, dok su u Golubiću, odnosno kninskom Kosovu zaustavili putničke vlakove „Dalmacija Express“ i „Marijan Express“, koji su redovno prometovali između Zagreba i Splita.²⁸

Na drugom kraju RH, u vukovarskoj općini, stanovnici većine srpskih sela također postavljaju barikade na ulazima i izlazima iz svojih naselja, tražeći oslobađanje čelnika tamošnjeg SDS-a Gorana Hadžića i Bore Savića, koji su uhapšeni od strane hrvatskih redarstvenika na području Plitvica²⁹, a predstavnici Srpskog nacionalnog vijeća za Slavoniju, Baranju i zapadni Srijem otvoreno prijetu da će, u slučaju da se hrvatske postrojbe ne povuku s teritorija SAO Krajine (odnosno s Plitvičkih jezera), „podići ustanak, kako bi obranili svoju građansku slobodu i svoj nacionalni i ljudski integritet“.³⁰

Usporedno s ovim zbivanjima, a nesumnjivo potaknuto istima, Izvršno vijeće SAO Krajine, kao tadašnja najviša institucija izvršne vlasti krajinskih Srba, na svojoj sjednici održanoj 1. travnja u Titovoj Korenici donosi odluku o „prisajedinjenju“ pobunjenih hrvatskih područja tadašnjoj SR Srbiji, te izdaje naredbu da se na prostoru pod njegovom kontrolom izvrši mobilizacija Teritorijalne obrane SAO Krajine i dobrovoljačkih jedinica, tražeći pri tome punu tehničku i kadrovsku pomoć srbijanskog SUP-a.³¹

Bitno je uočiti kako je JNA tijekom ožujka 1991., razdvajajući pripadnike MUP-a RH i srpske pobunjenike u Pakracu i na Plitvicama, prvi put primijenila takozvanu strategiju „tamponskih zona“, koja će, u svoje dvije jasno razlučive faze, postati osnova za buduće armijske intervencije u Hrvatskoj, sve do njezinog otvorenog uključivanja u ratna djelovanja na strani pobunjenih Srba. Temeljna je zamisao prve faze ove strategije bila da snage federalne Armije, pod izlikom sprječavanja izbijanja međunarodnih, hrvatsko-srpskih sukoba, izoliraju područje SAO Krajine i time onemoguće intervenciju hrvatske policije usmjerenu ka eventualnom gušenju tamošnje srpske pobune.³² Ovakvo je stanje na većem dijelu krizom zahvaćenog tla Republike Hrvatske trajalo do kraja lipnja 1991. i agresije JNA na Sloveniju, kada su već solidno naoružane i organizirane jedinice samoproglašenog kninskog SUP-a krenule u osvajanje prostora smještenog unutar zamišljenih granica Krajine,

²⁶ Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata. 9. korpus JNA. Dnevnik OB 9. korpusa JNA.

²⁷ Otežan promet. *Borba*, 2. travnja 1991.

²⁸ Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata. 9. korpus JNA. Dnevnik OB 9. korpusa JNA.

²⁹ Borovo Selo pod opsadom specijalaca. *Politika*, 2. travnja 1991.

³⁰ Dići će se ustanak. *Borba*, 1. travnja 1991.

³¹ Odluka o prisajedinjenju Srbiji. *Politika*, 2. travnja 1991.

³² GOLDSTEIN 2008: 673, RADELIĆ, MARIJAN, BARIĆ, BING I ŽIVIĆ 2006: 117-118.

napadajući prvenstveno ona hrvatska područja koja su se u prethodnom razdoblju, poput svojevrsnih „enklava“, našla okružena teritorijem koji su kontrolirali pobunjenici, što je, naposljetku, rezultiralo njihovim sukobom sa snagama MUP-a i ZNG-a RH, koji su ta ista područja nastojali pod svaku cijenu obraniti.³³

U Ravnim kotarima i Bukovici je, pak, zbog utjecaja niza specifičnih vanjskih i unutrašnjih čimbenika o kojima će biti više riječi u nastavku teksta, do razvoja otvorenih neprijateljstava došlo s malim zakašnjenjem u odnosu na ostale hrvatske krajeve. Shodno tome, tijekom pobune u spomenutoj regiji je, počevši od 31. ožujka 1991. godine, moguće podijeliti na tri karakteristična vremenska razdoblja, determinirana pojedinim događanjima koji su se pokazali ključnima za razvoj lokalnih hrvatsko-srpskih odnosa, kao što su, primjerice, ubojstvo policajca Franka Lisice u svibnju, donošenje odluke Hrvatskog sabora o samostalnosti i suverenosti RH u lipnju, te izbijanje sukoba između pripadnika hrvatskih postrojbi i srpskih „teritorijalaca“ kod Kruševa u kolovozu 1991. godine.

Komanda 9. korpusa JNA sa sjedištem u Kninu je, rukovodeći se strategijom „tamponskih zona“, nedugo nakon plitvičkih zbivanja poduzela određene vojne mjere s očitom svrhom pružanja zaštite odmetnutom srpskom stanovništvu sjeverne Dalmacije. Iznesenu tvrdnju vrlo dobro dokumentira armijska „Zapovest za odbranu“, donesena 5. travnja 1991. godine, u kojoj se snagama JNA zapovijeda da pod svaku cijenu spriječe postrojbama MUP-a RH ulazak na prostor pobunjenih općina Benkovac, Obrovac i Knin, te da u slučaju njihova eventualna nailaska, istima prepriječe put i upozore ih na zaustavljanje, a u slučaju da ovi naredbu ne poslušaju, da „energičnim dejstvom otvore vatru i vode borbena dejstva“.³⁴

Iz izvora srpske provenijencije razvidno je kako je dio ravnokotarskih Srba tijekom ožujka i travnja 1991. još uvijek bio prilično sumnjičav prema konačnim namjerama Armije u Hrvatskoj, zamjerajući joj, što je osobito došlo do izražaja nakon događaja u Pakracu i na Plitvicama, da je suviše popustljiva prema tadašnjoj politici Zagreba, te izražavajući uvjerenje kako će ih njezine jedinice u presudnom trenutku napustiti, odnosno prepustiti na milost i nemilost hrvatskoj policiji.³⁵ Istodobno, ni postrojbe JNA, koje su bile stacionirane na pobunom zahvaćenom području benkovačke i obrovačke općine, nisu bile načisto mogu li računati na punu suradnju i prihvaćanje od strane tamošnjeg srpskog stanovništva. Obavještajni organ 9. korpusa se tako u travnju 1991. najozbiljnije bavio istraživanjem napada, koji je skupina lokalnih Srba, s ciljem otimanja ondje uskladištenog oružja i streljiva, koje bi se potom upotrijebilo za obranu

³³ ISTO.

³⁴ Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata. 9. korpus JNA. Komanda 9. korpusa JNA.

³⁵ Isto. Dnevnik OB 9. korpusa JNA.

od mogućeg nastupanja pripadnika hrvatskog MUP-a prema Kninu, navodno planirala izvršiti na vojarnu JNA u Benkovcu.³⁶

Usprkos obostranom početnom nepovjerenju, Armija i pobunjeni Srbi su u ovom dijelu sjeverne Dalmacije ipak s vremenom uspostavili vrlo korektne, pa i savezničke odnose. Kao posljedica njihovog usklađenog nastupanja, hrvatskim je policajcima u promatranom razdoblju, zaključno s kolovozom 1991., one-mogućen pristup na teritorij pod kontrolom pobunjenika, a postrojbe odmetničkog SUP-a SAO Krajine su u međuvremenu, formiravši svoje „stanice javne bezbednosti“ u Benkovcu i Obrovcu, stavile najveći dio srpskih naselja ovih općina pod izravni nadzor, dok je dio hrvatskih mjesta, uglavnom okruženih većinskim srpskim selima, na taj način ostao u svojevrsnoj izolaciji, premda ih se još uvijek nije izravno pješački napadalo.

Na prostoru Zadra i njegove okolice (kao uostalom i u većem dijelu RH) je, s druge strane, početkom međunacionalnih trvenja došlo do javljanja određenog broja hrvatskih ekstremista, koji su napadima na tekovine Narodnooslobodilačke borbe (NOB) vjerojatno željeli ukazati na, prema njihovom mišljenju, potlačen i nepravedan položaj hrvatskog naroda u poslijeratnoj FNRJ/SFRJ, za što su, otvoreno veličajući poražene hrvatske kvislinške snage iz Drugog svjetskog rata, izravno optuživali bivše jugoslavensko i hrvatsko komunističko vodstvo i narodnu armiju, a posebice srpski nacionalni element u njihovim redovima. Tako je, primjerice, početkom travnja u zadarskom prigradskom mjestu Vrsi srušen spomenik palim borcima iz NOB-a, što je izazvalo oštru osudu pripadnika mjesnog SUBNOR-a.³⁷

U srpskom selu Zemuniku Gornjem su nepoznate osobe oštetile mjesno pravoslavno groblje, a 2. travnja, nakon kraće razmjene streljačke vatre, lokalni srpski „stražari“ uhitili su osobu hrvatske nacionalnosti koja je pokušala minirati pravoslavnu crkvu u naselju Kašić.³⁸

Usprkos složenom stanju, promet u zadarskom zaleđu je uskoro ipak, barem djelomice, normaliziran, te su tako dopisnici „Narodnog lista“ 4. travnja bili u mogućnosti posjetiti većinsko srpsko mjesto Gornje Biljane, nedaleko Benkovca. U razgovoru s novinarima lokalni mještani su izrazili strah pred hrvatskim stanovništvom iz okolnih sela, premda oni danju normalno dolaze u njihovo naselje. Također su otklonili mogućnost da ih je JNA naoružala, tvrdeći da posjeduju samo lovačko oružje, kojim noću čuvaju straže, bojeći se upada Hrvata u mjesto.³⁹

³⁶ Isto.

³⁷ Osuda rušenja spomenika. *Narodni list*, 13. travnja 1991.

³⁸ Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata. 9. korpus JNA. Dnevnik OB 9. korpusa JNA.

³⁹ Biljanski Srbi Lijepe naše. *Narodni list*, 13. travnja 1991.

Promatrajući ova zbivanja, prostor sjeverne Dalmacije ne možemo, dakako, izuzeti iz cjelokupnog konteksta razvoja srpske pobune na tlu Republike Hrvatske. Tako se tijekom travnja 1991. godine, osim prethodno spomenutih Pakraca i Plitvica, odnosno zapadne Slavonije i Like, kao moguće novo izvoriste napetosti u medijima sve češće spominje i područje istočne Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema. Vezano uz potonje, dopisnici beogradske „Borbe“ su 8. travnja, prilikom posjete Borovu Selu, između ostalog ustvrdili kako „stražama u ovom mestu komanduju mladići, koji sami sebe zovu četnici, nose kape s kokardama, a neki meštani kažu da su došli kao pomoć iz Beograda i Srbije.“⁴⁰

Stanje je postajalo sve složenije i na prostoru zapadne Slavonije, pa su, primjerice, 9. travnja u selu Kula smještenom uz cestu Slavonska Požega - Našice u požeškoj općini, nepoznati počinitelji otvorili vatru iz pješačkog naoružanja na kuće mještana srpske nacionalnosti⁴¹, a u Grubišnom Polju je nakon zahtjeva općinskog odbora SDS-a, da se na skupštinskoj zgradi uz hrvatsku izvjesi i jugoslavenska te srpska zastava, miniran ugostiteljski objekt srpskog vlasnika, dok je na području cijele općine bilo primjetno snažno jačanje međunacionalne netrpeljivosti.⁴² Nadalje, u Malom Banovcu u pakračkoj općini nepoznate su osobe bacile eksplozivnu napravu na vikendicu tadašnjeg zapovjednika policijske postaje MUP-a RH u Pakracu, a iste je noći potpuno demoliran kiosk Srpske pravoslavne crkve u centru spomenutog grada, dok je njegovom okolicom cijelu noć odjekivala sporadična vatra iz pješačkog naoružanja.⁴³

Mirnom rješavanju nesuglasica svakako nije doprinio ni istup člana Srpske radikalne stranke i zastupnika u srbijanskoj Skupštini Milana Paroškog, koji je 21. travnja u mjestu Jagodnjak u Baranji otvoreno pozvao tamošnje, pa i cjelokupno srpsko stanovništvo na tlu RH, da se obračuna sa svojim susjedima Hrvatima, rekavši pritom kako treba „ubiti k'o kera uz tarabu svakoga onoga koji kaže da ovo nije srpska zemlja“.⁴⁴

Zadarski Srbi su, istovremeno, prema pisanju lista „Politika“, bili izloženi pritiscima na radnim mjestima, gdje ih se navodno tjeralo da potpišu izjave o „lojalnosti hrvatskoj Vladi i osudi četničkih bandi, terorista i hajduka“.⁴⁵ O psihozi koja je tih dana vladala u Zadru, pa i ostalim mjestima istoimene općine koja su imala hrvatsku većinu, možda najrječitije govori podatak da je sa sjednice SO Zadar upućena poruka vrhovništvu RH, u kojoj se ističe kako je

⁴⁰ Četnici šahovnici ne veruju. *Borba*, 8. travnja 1991.

⁴¹ Pucnji na srpske kuće. *Politika*, 9. travnja 1991.

⁴² Eksplozija i incidenti. *Borba*, 4. travnja 1991.

⁴³ Novi incidenti u Pakracu. *Borba*, 24. travnja 1991.

⁴⁴ GOLDSTEIN 2008: 663, RUNTIĆ 2003: 177.

⁴⁵ Potpis pod zavet vrhovništvu i osudi terorista i hajduka. *Politika*, 13. travnja 1991.

Zadar sa svojih više od deset tisuća dobrovoljaca i svim svojim ljudskim i materijalnim potencijalom „spreman u svakom trenutku prihvatiti poziv za obranu svoje hrvatske domovine“.⁴⁶

Mještani naselja u zadarskom zaleđu imali su, pak, svojih briga. Tako „Narodni list“ donosi apel stanovnika hrvatskog mjesta Lisičić u benkovačkoj općini, koji su zabrinuti zbog toga što im djeca pri pohađanju nastave u Benkovcu doživljavaju raznorazna šikaniranja i prijetnje, te se pitaju ima li ih uopće smisla slati na nastavu. Novinarima su ispričali i da je za pravoslavni Uskrs u selo ušla skupina pripitih naoružanih Srba iz susjednog srpskog naselja, te da su ih pojedinci iz te skupine provocirali i prijetili im tražeći od njih da se iseles iz svojih domova.⁴⁷

Tijekom travnja je, općenito uzevši, na području benkovačke i obrovačke općine zabilježen znatan porast otvaranja vatre iz vatrenog oružja između pojedinih hrvatskih i srpskih naselja, kao i povećanje broja izvršenih diverzija, što je za posljedicu imalo velik broj ranjenih osoba, oštećenu imovinu, te znatan pad prometa na određenim cestovnim pravicima, čime se, između ostalog, nanosila dodatna šteta ionako ekonomskom krizom pogođenom zadarskom kraju.⁴⁸ Tako su, primjerice, nepoznate osobe 8. travnja u selu Bulić, nedaleko Benkovca, presjekle motornom pilom dva telefonska stupa, čime je prekinuta veza između garnizona JNA u Benkovcu i Kninu⁴⁹, dok je 10. travnja Srbin Ozren Komazec postavio eksploziv na trafostanicu u zadarskoj četvrti Plovanija, nedaleko od tvornice „Vlado Bagat“. Kada je uhićen, priznao je da je to učinio na nagovor samozvanog čelnika kninskog SUP-a Milana Martića.⁵⁰ Nadalje, 26. travnja u srpskom naselju Jagodnja otvorena je vatra na teretno vozilo „Poljoprivredne zadruge Polača“, koje se odbilo zaustaviti na barikadi na ulazu u mjesto, te je tom prilikom vozilo oštećeno, a vozač i suvozač su ranjeni⁵¹, a u selu Suhovare je prigodom vršenja poljoprivrednih poslova iz automatskog oružja pogođen hrvatski policajac Duje Poljak, koji je zadobio teške ozlijede.⁵²

Uslijed pogoršanja opće situacije na terenu, MUP RH je, želeći zaštititi hrvatsko stanovništvo Ravnih kotara i Bukovice, ali i zauzeti bolje strateške položaje, tijekom travnja 1991. osnovao policijske ispostave u tamošnjim većinskim hrvatskim mjestima Jasenicama, Stankovcima, Kruševu, Polači i Pridrazi.⁵³ Vlasti u Kninu su

⁴⁶ Šest tisuća dobrovoljaca. *Narodni list*, 20. travnja 1991.

⁴⁷ Lisičićko eksplozivno okruženje. *Narodni list*, 20. travnja 1991.

⁴⁸ Apel Privredne komore Zadar. *Narodni list*, 20. travnja 1991.

⁴⁹ Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata. 9. korpus JNA. Dnevnik OB 9. korpusa JNA.

⁵⁰ Upute dobio od Martića. *Narodni list*, 27. travnja 1991.

⁵¹ Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata. 9. korpus JNA. Dnevnik OB 9. korpusa JNA.

⁵² Ranjen policajac. *Narodni list*, 4. svibnja 1991.

⁵³ RUNTIĆ 2003: 182.

shvativši ovaj potez kao ozbiljnu prijetnju, u narednom razdoblju pokušale izolirati navedena hrvatska naselja razmještanjem znatnih snaga krajinske „milicije“ u njima susjedna, srpska sela, što je naposljetku rezultiralo jačanjem lokalnih međunacionalnih tenzija i pretvaranjem ovih mjesta u nova krizna žarišta regije.

Od ubojstva Franka Lisice do proglašenja odluke Hrvatskog sabora o samostalnosti i suverenosti RH (svibanj - lipanj 1991. godine)

Iznimno loši međunacionalni odnosi na području Benkovca, Obrovca i Zadra dodatno su pogoršani kada su u mjestu Polača, 2. svibnja 1991., pripadnici srpskih paravojnih postrojbi ubili pripadnika specijalne jedinice MUP-a RH „Poskoci“ Franka Lisicu. U Zadru se, prema izvješću lokalnog „Narodnog lista“, nakon vijesti o njegovoj pogibiji okupio velik broj prosvjednika, koji su u povorci prošli središtem grada tražeći da im se da oružje kako bi se obračunali s ravnokotarskim Srbima. Pri tome su, prema istom izvoru, razbijani izlozi trgovina u vlasništvu srpskih tvrtki i privatnih osoba, primjerice trgovine „Alkar“ i „Beoobuća“, a u Sukošanu i Bibinju je čak došlo i do paljenja pojedinih srpskih vikendica.⁵⁴ Moguće je zaključiti kako je ovaj događaj, koji je bio iznimno medijski eksponiran, bio dodatni katalizator naknadnom izbijanju otvorenih neprijateljstava na ovom području, budući da je dodatno za rat mobilizirao lokalno hrvatsko stanovništvo. Ubojstvom Franka Lisice, kao prve žrtve dotadašnjeg sukoba u zadarskom zaleđu (ako izuzmemo ubojstvo hrvatskog policajca srpske nacionalnosti Gorana Alavanje, kojega su srpski pobunjenici, pod još uvijek nedovoljno rasvijetljenim okolnostima, usmrtili u napadu na policijsku patrolu nedaleko Obrovca u studenom 1990. godine⁵⁵), simbolički je okončano početno razdoblje srpske pobune na prostoru Ravnih kotara i Bukovice.

U idućem razdoblju, tijekom svibnja i lipnja 1991., zaključno s donošenjem odluke Hrvatskog sabora o suverenosti i samostalnosti RH 25. lipnja 1991., na tlu sjeverne Dalmacije dolazi do znatnog porasta broja i težine međunacionalnih incidenata, no još uvijek nema otvorenih ratnih djelovanja i pokušaja ovladavanja područjima pod tuđom kontrolom.

Bitno je ovom prilikom uočiti kako je istoga dana kada je ubijen Franko Lisica, 2. svibnja 1991., u Borovu Selu u vukovarskoj općini došlo do žestokog sukoba između pripadnika MUP-a RH i srpskih pobunjenika, kojom prilikom je u pripremljenoj zasjedi ubijeno dvanaestero hrvatskih policajaca, a više ih je ranjeno⁵⁶, što je imalo dalekosežne negativne posljedice po daljnji razvoj političke situacije u istočnoj Slavoniji. Masakr u Borovu Selu imao je svoj uvod: prethodnog dana, 1. svibnja, u mjestu Bršadin, smještenom nedaleko Vukovara i Borova Sela, lokalni je

⁵⁴ Burni zadarski tjedan. *Narodni list*, 11. svibnja 1991.

⁵⁵ GOLDSTEIN 2008: 667.

⁵⁶ BARIĆ 2005: 118.

Hrvat ustrijelio pripadnika tamošnje srpske Teritorijalne obrane Stevana Inića, koji se navodno kretao glavnom prometnicom noseći srpsku zastavu, što je očito shvaćeno kao provokacija⁵⁷ (postoje indicije, prema „usmenoj predaji“, kako je ovom činu prethodila višegodišnja međususjedska zavađa između ubojice i ubijenog).

Već spomenuti 2. svibnja je također uzeo i prvu žrtvu na širem kninskom prostoru, gdje je u sukobu s pripadnicima MUP-a RH na planini Kozjak, između sela Kijeva i Polače, ubijen naoružani srpski pobunjenik Vaso Pećer iz Polače, koji se nalazio na zadatku vršenja seoske straže, što je, pak, imalo snažnog odjeka u Kninu i široj okolici.⁵⁸

Istodobno je mnoštvo od deset tisuća Srba s područja Dalmacije, Like, Korduna i Banije, pa i iz SR Srbije, SR BiH i SR Crne Gore, predvođeno Milanom Babićem i Vojislavom Šešeljem, prisustvovalo takozvanom „maršu mira“, pješakeći od Titove Korenice do prostora Nacionalnog parka Plitvička jezera, gdje je održan i prigodni skup na kojemu je, između ostalih, iznesena i tvrdnja kako su „Plitvice srpska zemlja, te će to i ostati.“⁵⁹

Garnizon JNA u Benkovcu, pak, u narednom razdoblju zaprima sve više poziva za zaštitu od stanovnika većinskih srpskih naselja benkovačke i obrovačke općine, koji su se nakon ubojstva policajca Lisice očito bojali odmazde tamošnjih Hrvata. Tako, primjerice, mještani sela Ostrovica u svom dopisu Komandi 180. motorizirane brigade JNA izražavaju zabrinutost zbog slanja djece u osnovnu školu u hrvatskom mjestu Lišane Ostrovičke, gdje im se sustavno prijeti te ih se naziva brojnim pogrdnim imenima, poput: „četnici“, „banditi“, „trofazni“, pa traže zaštitu Armije.⁶⁰

S druge strane, hrvatski narod masovnim prosvjedom ispred zgrade Komande Vojno-pomorske oblasti u Splitu, 6. svibnja 1991., otvoreno poručuje JNA da prekine blokadu hrvatskog sela Kijeva, smještenog nedaleko Vrlike, odnosno Knina u sjevernoj Dalmaciji, koje je od kraja travnja bilo bez vode, hrane i medicinske pomoći.⁶¹ O rastućem protuarmijskom raspoloženju u Hrvatskoj svjedoče i zbivanja iz Šibenika, gdje se ispred lokalnog Doma JNA okupio veliki broj građana hrvatske nacionalnosti koji su s objekta uklonili jugoslavensku zastavu i postavili hrvatski barjak, a zgrada je i kamenovana.⁶²

Nakon ovih događaja lokalni Srbi su ponovno u potpunosti blokirali cestovni promet na prostoru kninske krajine, a željeznička pruga između Knina i Zadra

⁵⁷ Stevan Inić ubijen jer je nosio srpsku zastavu. *Politika*, 3. svibnja 1991.

⁵⁸ Ubijen Vaso Pećer iz sela Polača. *Politika*, 5. svibnja 1991.

⁵⁹ Plitvice su srpska zemlja. *Politika*, 3. svibnja 1991.

⁶⁰ Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata. 9. korpus JNA. Dnevnik OB 9. korpusa JNA.

⁶¹ KALEB 1999: 61.

⁶² Kamenjem na Dom JNA. *Nedeljna Borba*, 4. svibnja 1991.

je minirana i stavljena van pogona.⁶³ Nadalje, noću 7. na 8. svibnja u Kninu je masa od stotinjak osoba demolirala sve trgovine, ugostiteljske objekte, te privatne i društvene radnje čiji su vlasnici bili Hrvati, pravdajući svoj čin osvetom za slično učinjeno u Zadru 2. svibnja, te za ubojstvo ročnika JNA Saška Gešovskog tijekom nereda u Splitu, 6. svibnja 1991. godine.⁶⁴

U prvoj polovici svibnja na sjevernodalmatinskom području, koje se nalazilo pod kontrolom pobunjenika, uočljiv je porast broja srpskih izbjeglica iz zadarske općine. Ovi ljudi su, jednim dijelom, bili smješteni u benkovačkom hotelu „Asseria“, a veći dio njih se nalazio kod rodbine i privatnih osoba na prostoru benkovačke i obrovačke općine, te su srpski mediji njihov broj, ugrubo, procjenjivali na nekoliko stotina lica.⁶⁵ Iseljavanja stanovništva srpske nacionalnosti je, usporedbe radi, bilo i u drugim krizom pogođenim područjima, a sam proces je bio osobito izražen na krajnjem istoku Hrvatske, gdje je, prema pisanju „Politike“, gotovo 2600 osoba, uglavnom žena i djece, pod nesumnjivim utjecajem srpske propagande izbjeglo s područja vukovarske općine preko Dunava na prostor Bačke u Vojvodini, a taj trend se očito nastavljao i tijekom sljedećih mjeseci.⁶⁶

Šira zadarska regija je, pak, sve snažnije osjećala posljedice kaotične situacije u svojem zaleđu; gospodarstvo je bilježilo gubitke⁶⁷, prometnice su bile zapriječene ili teško prohodne, a 5. svibnja grad Zadar i njegova okolica, nakon što su pobunjenici minirali vodovod u selu Zaton u obrovačkoj općini, ostali su na dulje vrijeme bez pitke vode.⁶⁸

U međuvremenu su, nesumnjivo vezane uz skoro održavanje izjašnjavanja o samostalnosti RH, kao i uz rezultate referenduma provedenog 12. svibnja na pobunjenom području, a na temelju kojih je kninska Skupština 16. svibnja 1991., potvrdivši prethodnu odluku krajinskog Izvršnog vijeća iz travnja iste godine, proglasila „prisajedinjenje“ SAO Krajine SR Srbiji⁶⁹, ovdašnje provokacije, kako s hrvatske, tako i sa srpske strane, postajale sve učestalije. Tako su 18. svibnja u Benkovcu uhapšena tri Hrvata iz toga mjesta, koji su se kretali glavnom ulicom u vozilu s istaknutom zastavom HDZ-a i pritom vrijeđali lokalne stanovnike, što je umalo rezultiralo fizičkim obračunom.⁷⁰ Već idućeg dana u Benkovcu je, čemu

⁶³ Pucnjava, eksplozije i zbegovi. *Borba*, 6. svibnja 1991.

⁶⁴ Noć lomljave i demoliranja. *Borba*, 8. svibnja 1991.

⁶⁵ U Benkovcu više od 800 srpskih izbeglica. *Politika*, 6. svibnja 1991.

⁶⁶ Hrvati dočekuju izbegle Srbe. *Politika*, 6. svibnja 1991.

⁶⁷ Stegnuta omča oko Zadra. *Narodni list*, 20. travnja 1991.

⁶⁸ Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata. 9. korpus JNA. Dnevnik OB 9. korpusa JNA.

⁶⁹ RADELIĆ, MARIJAN, BARIĆ, BING I ŽIVIĆ 2006: 216.

⁷⁰ Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata. 9. korpus JNA. Dnevnik OB 9. korpusa JNA.

svjedoči zapis Obavještajno-bezbjedonosnog organa 9. korpusa JNA, dijeljen letak s imenima 41 Hrvata s prebivalištem u benkovačkoj općini, koje je trebalo smjesta likvidirati, potpisan od samozvanog „Vijeća narodnog otpora za region Benkovca i Zadra“.⁷¹

Zanimljivo je kroz prizmu spomenutih provokativnih radnji pratiti rad policijskih organa, kako onih MUP-a RH, tako i drugih, pod kontrolom kninskog Sekretarijata unutrašnjih poslova. Naime, usprkos brojnim incidentima, razbijanjima izloga, prijetnjama likvidacijom i drugim radnjama, lokalni organi unutarnjih poslova (bilo hrvatski, bilo srpski) nisu ulagali previše napora u sankcioniranje njihovih izvršitelja, osobito ako su oni bili hrvatske nacionalnosti na području pod kontrolom MUP-a RH, odnosno srpske nacionalnosti na prostoru pod kontrolom krajinskog SUP-a. Time je, dakako, stvarana klima opće nesigurnosti u regiji, te je neposredno potican budući otvoreni sukob.

U ovakvim okolnostima je 19. svibnja 1991. na tlu tadašnje SO Zadar, kao i na cjelokupnom teritoriju RH održan referendum na kojemu je od 85% građana koji su pristupili izjašnjavanju, njih 94,69% dalo svoj glas za suverenu i samostalnu hrvatsku državu. U većinskim srpskim naseljima ove općine, Smokoviću i Zemuniku Gornjem, glasanje su onemogućili lokalni stanovnici.⁷²

Specifično je za ovo razdoblje srpske pobune na benkovačkom i obrovačkom području bilo i nepostojanje čvrstih linija razdvajanja između pojedinih mjesta pod kontrolom hrvatskih, odnosno krajinskih organa vlasti, što je nerijetko dovodilo do zarobljavanja pripadnika MUP-a RH i srpskih pobunjenika, ali i većeg broja civilnih osoba. Tako su 22. svibnja kod Kruševa pripadnici hrvatskog MUP-a zarobili dvojicu odmetnutih obrovačkih „milicajaca“, a 26. svibnja je, nakon što su autom pokušali probiti srpsku barikadu, u selu Smilčić uhićeno četvero hrvatskih redarstvenika.⁷³ U Benkovcu su, nadalje, 29. svibnja otuđena tri teretna motorna vozila, od čega dva kamiona „Agrokoke“ i jedan „Karlovačke pivovare“, koji su uskoro razmijenjeni za dva kamiona s robom u vlasništvu benkovačke tvrtke „Agroprerada“, koje su u Filip Jakovu, nedaleko Biograda na Moru, zadržali naoružani civili hrvatske nacionalnosti.⁷⁴ Ovdje uskoro dolazi i do prvih minobacačkih duela, pa tako srpski izvori bilježe kako je 30. svibnja iz obrovačkog zaseoka Karlovac, naseljenog Hrvatima, na Obrovac ispaljeno nekoliko minobacačkih projektila, što je izazvalo paniku kod tamošnjeg stanovništva.⁷⁵ Dopisnici „Borbe“ su, također, početkom lipnja s otvorenim negodovanjem i zgražanjem

⁷¹ Isto.

⁷² Za suverenu Hrvatsku. *Narodni list*, 25. svibnja 1991.

⁷³ Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata. 9. korpus JNA. Dnevnik OB 9. korpusa JNA.

⁷⁴ Isto.

⁷⁵ Isto.

izvijestili svoje čitatelje o „izbacivanju“ Titova imena iz naziva ulica i trgova u gradu Zadru.⁷⁶

Iako je, što je jasno vidljivo uvidom u dokumente, JNA na promatranom prostoru naoružavala pobunjenike i pružala im logističku potporu, hrvatska strana još uvijek je nastojala s njezinim predstavnicima održavati koliko koliko korektne odnose. Tako je, primjerice, prigodom imenovanja novoga zapovjednika zadarskog garnizona Armije Trpka Zdravkovskog, isti primljen u službeni posjet kod predsjednika SO Zadar Ive Livljanića.⁷⁷ Istodobno je Okružni sud u Zadru, zbog sumnje da je poticao terorističke radnje na prostoru sjeverne Dalmacije, izdao potjernicu za inspektorom samozvanog SUP-a Knin Milanom Martićem.⁷⁸

No, neovisno o ovim pravosudnim akcijama, međunacionalni su incidenti na pobunom zahvaćenom području RH postajali sve učestaliji, pa su tako, primjerice, 6. svibnja u Petrinji nepoznati počinitelji postavljanjem eksploziva oštetili bistu Stjepana Radića u glavnom gradskom parku.⁷⁹ Na prometnici Daruvar - Pakrac 10. lipnja iz zasjede je ubijen pripadnik MUP-a RH Vlado Laučan⁸⁰, a u Titovoj Korenici su naoružani pobunjenici oteli hrvatskog policajca Nikicu Plivelića, koji je došao u posjet obitelji.⁸¹ Sljedećih dana je i na području općine Daruvar, te u dijelu općina Grubišno Polje i Virovitica, u organizaciji SDS-a proveden referendum o pripajanju toga prostora SAO Krajini, čime su hrvatsko-srpski odnosi u ovom, dotad relativno mirnom kraju, dodatno pogoršani.⁸²

O apsurdnosti tadašnjeg unutarnjopolitičkog stanja možda dovoljno govori i otvoreni prosvjed koji je pobunjena SO Obrovac 18. lipnja uputila Komandi 9. korpusa JNA u Kninu, u kojemu se izražava zabrinutost zbog nemogućnosti eksploatacije kamena i boksita s područja Mjesne zajednice Kruševo, a što navodno sprječavaju pripadnici MUP-a RH smješteni u tome većinskom hrvatskom mjestu.⁸³

Srpskim medijima nije promaknulo ni pojavljivanje plakata s likovima Ante Pavelića i Ante Starčevića na više javnih mjesta u Zadru i okolici, te iste, negodujući, nazivaju „promocijom ustaške mladeži u Zadru“.⁸⁴ Moguće je pretpostaviti kako je spomenuto neumjesno veličanje fašističkih zločinaca iz Drugog svjetskog rata od strane pojedinih hrvatskih ekstremista, uz istodobno

⁷⁶ Nema mesta za Tita. *Borba*, 7. lipnja 1991.

⁷⁷ Novi komandant Trpko Zdravkovski. *Narodni list*, 8. lipnja 1991.

⁷⁸ Potjernica za Milanom Martićem. *Narodni list*, 8. lipnja 1991.

⁷⁹ Nekoliko noćnih eksplozija. *Politika*, 6. svibnja 1991.

⁸⁰ Ubijen redarstvenik. *Borba*, 11. lipnja 1991.

⁸¹ Otet policajac. *Borba*, 11. srpnja 1991.

⁸² Referendum o pripajanju SAO Krajini. *Politika*, 17. lipnja 1991.

⁸³ Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata. 9. korpus JNA. Komanda 9. korpusa JNA.

⁸⁴ Deda i unuk. *Borba*, 20. lipnja 1991.

rušenje spomenika NOB-a (spomenuti slučaj u Vrsima), doprinijelo rastu protu-hrvatskog raspoloženja, pa i paranoje među benkovačkim i obrovačkim Srbima. Iako nisu bili uzrok srpskoj pobuni, ovakvi su događaji pružali izuzetnu priliku beogradskoj propagandi i krajinskim radikalnim političarima da, pozivajući se na doista grozne zločine učinjene nad hrvatskim Srbima u kvislinškoj NDH tijekom Drugog svjetskog rata i prikazujući tadašnju Republiku Hrvatsku kao njezinu izravnu slijednicu, za budući sukob s Hrvatima mobiliziraju određeni dio tamošnjeg, do tada pacifistički nastrojenog srpskog stanovništva.

Od donošenja odluke Hrvatskog sabora o samostalnosti i suverenosti RH do izbijanja otvorenog rata (lipanj - kolovoz 1991. godine)

Vrlo značajan događaj koji je dodatno pojačao tenzije između hrvatskog i srpskog stanovništva promatranih triju sjevernodalmatinskih općina, zbio se 25. lipnja 1991. godine, kada je Hrvatski sabor, na temelju rezultata referenduma održanog na tlu RH 19. svibnja 1991., donio Ustavnu odluku o samostalnosti i suverenosti Republike Hrvatske. Ova je vijest, premda očekivana, uz istodobnu obznanu odluke slovenske vlade o izlasku svoje zemlje iz sastava SFRJ, izazvala konsternaciju kod stanovnika srpske nacionalnosti ovoga kraja. Izvori JNA s terena svjedoče o velikoj uznemirenosti naroda, a SDS u svojem „saopštenju“ osporava Hrvatskom saboru pravo da donosi odluke u ime srpskog naroda, te iste proglašava ništavnima, istodobno tvrdeći kako „Srbi imaju pravo da žive u jednoj državi, zvala se ona Srbija ili Jugoslavija“.⁸⁵

U strahu od moguće intervencije hrvatskih snaga koja mu se uslijed promijenjenih unutarnjopolitičkih okolnosti u zemlji činila prilično izglednom, zapovjednik benkovačke „milicije“ je pod oružje pozvao dio tamošnjih rezervnih policajaca, dok je lokalnim jedinicama SUP-a istovremeno naložio da pojačaju ophodnje duž područja općine koje su u tom trenutku kontrolirali pobunjenici.⁸⁶

O daljnjim namjerama vodećih krajinskih političara rječito govore i njihove poruke s proslave pravoslavnog praznika Vidovdana, održane 30. lipnja 1991. u selu Kosovu kod Knina, koja je prerasla u politički miting. Ondje su se, nakon liturgije, okupljenom mnoštvu obratili Jovan Rašković i predsjednik samoproglashene Vlade SAO Krajine Milan Babić. Babić je tada izjavio „da su Srbi ove godine ujedinili dvije Krajine⁸⁷, a ako bog da, dogodine će ujediniti i cijelu Srbiju“.⁸⁸

⁸⁵ Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata. 9. korpus JNA. Komanda 9. korpusa JNA.

⁸⁶ Isto. Dnevnik OB 9. korpusa JNA.

⁸⁷ Ovdje se Milan Babić očito poziva na *Deklaraciju o ujedinjenju* SAO Krajine i Bosanske Krajine, sklopljenu nekoliko dana prije spomenutog kosovskog skupa, 27. lipnja 1991. u Bosanskom Grahovu, a koja kao glavni cilj u budućnosti navodi „stvaranje jedinstvene države u kojoj će živjeti svi Srbi na Balkanu“, vidi: *Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990.-1995.: dokumenti*,

Proглаšenje hrvatske samostalnosti i angažman JNA u Sloveniji označili su početak završnog razdoblja pobune srpskog stanovništva Ravnih kotara i Bukovice, čija je karakteristika sve izraženije vezivanje lokalnih Srba uz JNA, u kojoj su, posebice nakon 25. lipnja 1991., vidjeli jamstvo očuvanja SFRJ i vlastitog ostanka unutar njezinih granica.

Stanje u zadarskom zaleđu od kraja lipnja do početka kolovoza 1991. je, u globalu, najbolje opisati terminom „rat prije rata“. Svakodnevno je dolazilo do novih incidenata, neprestano se pucalo te je bilo sve više ozlijeđenih i smrtno stradalih osoba, a osjećaj neminovnosti izbijanja sukoba postao je sveprisutan među stanovništvom. No, dok je u većem dijelu RH, kao što je već spomenuto, još koncem lipnja 1991. krajinska „milicija“ krenula u otvoreni obračun s hrvatskim snagama, što je naposljetku rezultiralo osvajanjima teritorija, te protjerivanjem i ubojstvima lokalnog stanovništva, promatrani dio sjeverne Dalmacije je usprkos sve češćim i težim provokacijama, u ovom razdoblju ipak ostao izvan ratnog sukoba, u pravom smislu te riječi.

Usprkos prividnom miru, u Zadru se tih dana vršila intenzivna priprema skloništa za slučaj izbijanja neprijateljstava, a stanje u većinskim hrvatskim naseljima benkovačke i obrovačke općine bilo je gotovo nepodnošljivo. Izvjestitelji „Narodnog lista“ su se početkom srpnja 1991., usprkos složenosti prilika, uspjeli probiti do hrvatskog sela Polače, smještenog u općini Benkovac. Mjesto je već tada bilo poluokruženo, a uvjeti života teško podnošljivi. Danju je još bilo moguće raditi u polju, a noću su se držale straže, u strahu od upada pobunjenika. Velik je problem predstavljalo i nefunkcioniranje školske nastave u mjestu, budući da je dio nastavnčkih kadrova, osobito onih srpske nacionalnosti, napustio posao, a s njima je otišao i dobar dio učenika iz okolnih srpskih sela. Mještani su također istaknuli kako pripadnici JNA nesmetano prolaze kroz selo te da, premda provokacija ima, ne diraju stanovnike.⁸⁹

Dok je širi prostor Benkovca i Obrovca još bio pošteđen ratnih strahota, na Baniji je 26. lipnja otvorenim napadom pobunjenika na glinsku policijsku postaju došlo do kulminacije tamošnjeg sukoba.⁹⁰ Vezano uz potonje, zadnjih je dana lipnja, očito se bojeći daljnjeg širenja borbi, velik dio srpskih civila, žena i djece s Banije, a posebice iz Dvora na Uni i okolnih sela, evakuiran od strane lokalnih krajinskih organa preko rijeke Une na prostor općine Bosanski Novi u BiH, a dopisnici „Borbe“ izvješćuju kako su u većini tih mjesta „ostali

knjiga 2, *Dokumenti institucija pobunjenih Srba u Republici Hrvatskoj (1990.-1991.)*. Ur. Mate Rupić. Zagreb-Slavonski Brod: Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata - Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 185-191.

⁸⁸ Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata. 9. korpus JNA. Dnevnik OB 9. korpusa JNA.

⁸⁹ Život u sjeni oružja. *Narodni list*, 6. srpnja 1991.

⁹⁰ BARIĆ 2005: 133.

isključivo naoružani mještani, spremni na obranu svojih domova“.⁹¹ Novinari spomenutog lista su 28. lipnja posjetili i Glinu, te su je opisali kao mrtav grad, u kojemu su ulice prazne, poduzeća i trgovine ne rade, prometnice su blokirane, a njima patroliraju oklopne postrojbe JNA.⁹²

U Tenji nedaleko Osijeka su, pak, 1. srpnja 1991. vođene teške borbe između pripadnika hrvatskih postrojbi i lokalnih Srba, koje je, razdvojivši zaraćene strane, prekinula tek lokalna jedinica federalne armije.⁹³ Do otvorenog sukoba s pobunjenicima došlo je i 3. srpnja u Lici, na prijevoju Ljubovo⁹⁴, a pravo je ratno stanje trajalo i tijekom cijeloga 4. srpnja na ulicama Borova Naselja u općini Vukovar, gdje su hrvatski gardisti i policajci, čisteći ulice od postavljenih barikada i zapreka, uz žrtve s obje strane, potisnuli srpske „teritorijalce“ prema Borovu Selu.⁹⁵ Jedinice JNA su 3. srpnja ušle na područje Baranje, ubrzo okupiravši gotovo čitavu ovu pokrajinu.⁹⁶ Stanje na istoku Hrvatske je dodatno otežano kada su lokalni Srbi, uz potporu Armije, 9. srpnja okupirali većinsko hrvatsko selo Čelije u blizini Vukovara, spalivši ga do temelja i protjeravši mjesno stanovništvo sa svojih ognjišta.⁹⁷ Početak srpnja bio je nemiran i na Kordunu, gdje je nakon ulaska pripadnika ZNG-a i MUP-a RH u Topusko, srpsko stanovništvo iz okolnih mjesta krenulo u zbjegove na Petrovu goru, uz istodobnu obustavu prometa zaprekama na kojima su se nalazile naoružane straže.⁹⁸

Sve žešći hrvatsko-srpski sukobi i širenje krize odrazili su se, dakako, i na stanje na prostoru zadarskog zaleđa, no ondje su suprotstavljene strane držale dotad uspostavljene položaje, ograničivši aktivnosti na povremene, kraće ili duže izmjene streljačke i/ili minobacačke vatre. Usprkos ovakvoj situaciji, zanimljivo je uočiti kako se, primjerice, benkovački garnizon JNA još početkom srpnja 1991. godine uredno opskrbljivao mliječnim proizvodima, mesom, voćem i povrćem iz Zadra i njegove okolice, s područja pod kontrolom hrvatskih vlasti. Kada je MUP RH, zbog očite opasnosti kretanja, blokirao prometnicu Benkovac - Zadar, te gore navedeni artikli nisu bili isporučeni na vrijeme u Benkovac, Armija je smjesta uputila prosvjed Policijskoj upravi u Zadru, tražeći objašnjenje takvoga ponašanja.⁹⁹ Pripadnici SUP-a Knin su, međutim, na području pod svojim nadzorom provodili sve izrazitiju

⁹¹ Beže žene i deca. *Borba*, 27. lipnja 1991.

⁹² Glina - mrtav grad. *Nedeljna Borba*, 29/30. lipnja 1991.

⁹³ Oklopne kolone u Tenju. *Politika*, 1. srpnja 1991.

⁹⁴ MUP Hrvatske pretrpeo znatne gubitke. *Politika*, 8. srpnja 1991.

⁹⁵ Dvije verzije o napadu na Borovo. *Politika*, 6. srpnja 1991.

⁹⁶ Tenkovi u Baranji. *Borba*, 5. srpnja 1991.

⁹⁷ MARIJAN 2004: 80.

⁹⁸ Topusko opustelo. *Politika*, 10. srpnja 1991.

⁹⁹ Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata. 9. korpus JNA. Komanda 9. korpusa JNA.

samovolju, pa su tako, primjerice, 8. srpnja upali u prostorije benkovačke mjesne pošte, pri čemu su skinuli i otuđili simbole RH, te onemogućili funkcioniranje ove ustanove.¹⁰⁰ Nedugo potom, 11. srpnja, kod mjesta Rašević minirana je željeznička pruga Benkovac - Knin, a počinitelji nisu pronađeni.¹⁰¹ Petnaestog je srpnja, pak, u hrvatskom selu Lisičić pucano na radnika „Elektre“ iz Benkovca, Srbina Iliju Koševića, koji je radi saniranja požara u susjednom naselju Brgud pokušao isključiti struju u lokalnoj trafostanici, pri čemu je ozlijeđen.¹⁰²

Događaj koji je dodatno uzbunio javnost u Zadru i cijeloj regiji zbio se 10. srpnja 1991. godine. Toga je dana kod lokaliteta Zeleni hrast iz zasjede napadnuta policijska patrola Policijske uprave Zadar, te je tom prigodom iz vatrenog oružja usmrćen hrvatski policajac Ivica Jurica iz sela Suhovare, dok je dvoje njegovih kolega teško ozlijeđeno. Na sprovodu poginulog policajca u Suhovarama okupilo se više tisuća mještana, a tom prigodom je Stipe Ukalović, član rukovodstva lokalne mjesne zajednice, izjavio kako tamošnji Hrvati „tude ne žele i ne traže, ali zahtijevaju da se njihovi neprijatelji okane zla“.¹⁰³ Znakovito je, s gledišta utjecaja medija na formiranje javnog mnijenja, da je „Politika“ svojem čitateljstvu ovaj događaj prezentirala kao nesretan slučaj, u kojemu je gore spomenutog policajca Juricu nepažnjom ubio kolega iz vlastite postrojbe!¹⁰⁴

Daljnji korak koji je, gledano iz današnje perspektive, nesumnjivo vodio ka teško izbjezivom ratnom sukobu hrvatskog i pobunjenog srpskog stanovništva na tlu RH, učinila je Vlada SAO Krajine, odnosno njezin predsjednik dr. Milan Babić, kada je 11. srpnja 1991. zapovjedio mobilizaciju svih štabova i jedinica Teritorijalne obrane na čitavom području samoproglashene SAO Krajine.¹⁰⁵ Na temelju ove odluke, u idućem su razdoblju na prostoru Ravnih kotara i Bukovice oformljene brigade TO Karin, TO Benkovac i TO Bukovica, te odred TO Obrovac, koje su prema ratnom rasporedu trebale brojati svaka 1428, a obrovački odred 428 naoružanih osoba, čime je i opća situacija na promatranom području postala znatno kompleksnija.¹⁰⁶

Istovremeno na području hrvatskog sela Lišane Ostrovičke u istočnom dijelu benkovačke općine nastaje novo krizno žarište; ondje je, naime, kako bi zaštitila lokalno stanovništvo koje su sustavno ugrožavali pripadnici odmetničke „milicije“ iz Benkovca, zadarska uprava MUP-a RH uspostavila novu policijsku ispostavu,

¹⁰⁰ Isto.

¹⁰¹ Isto.

¹⁰² Isto. Komanda 180. mtbr. JNA.

¹⁰³ Mučko ubojstvo ogorčilo narod. *Narodni list*, 20. srpnja 1991.

¹⁰⁴ U međusobnom obračunu patrola MUP-a poginula dva redarstvenika. *Politika*, 12. srpnja 1991.

¹⁰⁵ Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata. Vlada RSK. Naredba o mobilizaciji svih štabova i jedinica TO na teritoriji SAO Krajine.

¹⁰⁶ JELIĆ 2005: 112.

što je, dakako, rezultiralo pojačanim topničkim i minobacačkim napadima pobunjenika na ovo mjesto, kao i na okolna većinska hrvatska naselja Bulić, Donje Lepure i Vukšić.¹⁰⁷ U obrovačkoj općini pobunjenici su, pak, vatrom iz minobacača napali hrvatsko selo Jasenice, a o sve izraženijoj otuđenosti i porastu nepovjerenja između hrvatskog i srpskog stanovništva sjeverne Dalmacije znakovito govori i reportaža „Borbe“ o protjerivanju do tada uobičajenih srpskih prodavačica iz okolnih sela s gradske tržnice u Zadru, koje su navodno provodili lokalni mještani i policija nakon uvida u osobne dokumente.¹⁰⁸

U međuvremenu je na Baniji oklopna postrojba JNA iz Petrinje otvoreno napala hrvatske policajce i gardiste koji su nastojali obraniti već duže vrijeme od strane lokalnih Srba odsječena sela Kraljevcane i Dragotince.¹⁰⁹ Šesnaestog je srpnja, pak, od strane naoružanih osoba nedaleko Lipika napadnuto vozilo hrvatske policije¹¹⁰, da bi nedugo potom u zasjedi srpskih terorista na obroncima Papuka teške ozlijede zadobilo sedmero pripadnika ZNG-a.¹¹¹ Ubrzo je uslijedila i kulminacija sukoba na gospićkom, šibenskom, plaškom, a posebice na osječkom i vinkovačkom području. U drugoj polovici srpnja pucalo se između sela Vrebac i Barlete¹¹² u Lici, u okolici sela Plastova, udaljenog dvadesetak kilometara od Šibenika¹¹³, te na području Plaškog¹¹⁴, a JNA je, istovremeno, žestoko topništvom napala hrvatske snage smještene nedaleko mostova na Dunavu u blizini Erduta¹¹⁵ i kod Iloka¹¹⁶, koji su se već neko vrijeme nalazili pod njezinom punom kontrolom, dok su se u Mirkovcima u vinkovačkoj općini 22. srpnja vodile otvorene borbe između hrvatskih gardista i tamošnjih pobunjenika.¹¹⁷

Federalna armija se nedugo potom otvoreno pridružila pripadnicima srpske Teritorijalne obrane i „milicije“ iz Dvora na Uni u napadu na hrvatska sela Kozibrod, Strugu i Kuljane 26. srpnja, pri čemu su pobunjenici, doživjevši teške vlastite gubitke, u spomenutim mjestima (koja su potpuno osvojena 29.

¹⁰⁷ KALEB 1999: 69.

¹⁰⁸ Okršaj u selu Jasenica. *Borba*, 18. srpnja 1991.

¹⁰⁹ Armija žestoko uzvratila. *Borba*, 16. srpnja 1991.

¹¹⁰ Jedan poginuo, dva ranjena. *Borba*, 17. srpnja 1991.

¹¹¹ Ranjeno sedam mupovaca. *Borba*, 18. srpnja 1991.

¹¹² Sukob sa crnokošuljašima. *Politika*, 24. srpnja 1991.

¹¹³ Mupovci se sukobili sa seoskom stražom. *Politika*, 25. srpnja 1991.

¹¹⁴ Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata. 9. korpus JNA. Dnevnik OB 9. korpusa JNA.

¹¹⁵ Armija odgovorila žestokom vatrom. *Politika*, 26. srpnja 1991.

¹¹⁶ Sukob trajao tri sata. *Politika*, 28. srpnja 1991.

¹¹⁷ Dvanaest poginulih. *Borba*, 23. srpnja 1991.

srpnja¹¹⁸) izvršili masakr nad desetero hrvatskih policajaca i sedamnaestero civila¹¹⁹, a istoga je dana pod punu kontrolu paravojnih postrojbi stavljen i grad Glina sa svojom širom okolicom, čime je veći dio Banije, u osnovi, okupiran.¹²⁰

Znakovito je, gledajući to u aspektu njenog budućeg uključivanja u ratni sukob na strani srpskih pobunjenika, kako je JNA upravo tih dana na prostoru sjeverne Dalmacije započela s popunjavanjem postrojbi novim ročnim vojnicima, uglavnom srpske nacionalnosti. Tako je, primjerice, 180. motorizirana brigada odaslala pozive za mobilizaciju ljudstva u svoju četu vojne policije, te 2. i 3. motorizirani bataljon, a njezini izvori pritom ističu kako se sam proces vrlo dobro odvija, te je od 506 pozvanih vojnih obveznika s područja SO Benkovac u jedinice pristupilo njih 296, ili, izraženo u postocima, 58 %.¹²¹ Usprkos uspješno provedenoj mobilizaciji, obavještajni organ benkovačkog garnizona JNA u svojoj procjeni situacije na tlu istoimene općine ističe, kako se kod jednog dijela vojnih obveznika osjeća malodušnost i bezvoljnost, prvenstveno uzrokovana činjenicom da su služenja u Armiji oslobođeni bogatiji trgovci, autoprijevoznici i privatni ugostitelji, dok se „sirotinja odazvala pozivu“.¹²² Vojska je sljedećih dana, kao odgovor na povećanu napetost na terenu, intenzivirala vježbovna gađanja i obuku na pojedinim vrstama oružja, dok su patroliranja njezinih mehaniziranih jedinica cjelokupnim područjem postala svakodnevna.¹²³ Istovremeno su se predstavnici MUP-a RH, točnije zapovjednik Policijske uprave Zadar Ivica Brzoja i suradnici, u pokušaju smirivanja situacije sastali sa zapovjednikom 9. korpusa JNA generalom Vladimirom Vukovićem, te potonjem predlažu, što on i prihvaća, da postrojbe Armije razdvoje zaraćene strane na prostoru Ravnih kotara.¹²⁴

U novom valu sukoba koji je zahvatio RH, 1. kolovoza 1991. uništena je postaja hrvatskog MUP-a u istočnoslavonskom mjestu Dalj¹²⁵, a u Topuskom na Kordunu došlo je do višesatnog obračuna pripadnika ZNG-a sa srpskim „teritorijalcima“ iz Vrginmosta.¹²⁶

U ovom pregledu se, dakako, moramo dotaknuti i djelovanja istaknutog hrvatskog emigranta Mire Barešića, koji je sa svojom vojnom grupacijom, pod formalnim zapovjedništvom Ministarstva obrane RH, u drugoj polovici srpnja

¹¹⁸ Vidi: RAGUŽ 2006: 30-38.

¹¹⁹ RADELIĆ, MARIJAN, BARIĆ, BING I ŽIVIĆ 2006: 121, GOLDSTEIN 2008: 699.

¹²⁰ RADELIĆ, MARIJAN, BARIĆ, BING I ŽIVIĆ 2006: 122.

¹²¹ Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata. 9. korpus JNA. Komanda 180. mtbr. JNA.

¹²² Isto. Dnevnik OB 9. korpusa JNA.

¹²³ Isto.

¹²⁴ Isto.

¹²⁵ Žestoke ulične borbe. *Politika*, 2. kolovoza 1991.

¹²⁶ Dvočasovni sukob na stanici Topusko. *Politika*, 2. kolovoza 1991.

1991. izvršio nekolicinu diverzija na širem benkovačkom području, koje se nalazilo pod kontrolom kninskih vlasti. U jednoj od takvih akcija je 31. srpnja i poginuo nedaleko sela Vrane u biogradskoj općini, pod još uvijek nerasvjetljenim okolnostima.¹²⁷

Usljed složenosti situacije, te sve izvjesnijeg izbijanja otvorenih ratnih djelovanja na prostoru sjeverne Dalmacije, hrvatski vojni vrh je 1. kolovoza 1991. uputio dvije bojne 4. A splitske brigade ZNG-a u Kruševo, nadomak Obrovca, kako bi učvrstile obranu ovog mjesta.¹²⁸ Već 3. kolovoza 1991. ove postrojbe se izravno sukobljavaju s jedinicama srpske Teritorijalne obrane i „Milicije SAO Krajine“.¹²⁹

Ovime je, nesumnjivo, na promatranom području započeo pravi ratni sukob, odnosno agresija, kojoj se krajem kolovoza i početkom rujna 1991. otvoreno priključuju jedinice JNA, koje u suradnji s pobunjenicima i uslijed nadmoći u ljudskim i tehničkim resursima relativno lako zauzimaju hrvatski teritorij. No, to bi mogla biti tema jednog drugog, posve novog rada.

Zaključak

Analizirati događaje iz 1991. godine na prostoru predratnih općina Benkovac, Obrovac i Zadar predstavlja vrlo složenu zadaću za potencijalnog istraživača.

Ravni kotari i Bukovica su, što svakako valja napomenuti, raspad SFRJ dočekali kao izrazito gospodarski nerazvijeno područje, stanovništvo je bilo lošeg imovinskog stanja, a nezaposlenost je bila velika. U promatranom razdoblju, odnosno od ožujka do kolovoza 1991. godine, na ovom prostoru već je prisutna snažna polarizacija odnosa dvaju većinskih naroda. Naime, događaji s kraja osamdesetih godina, a posebice iz 1990. godine, imali su za posljedicu međusobno udaljavanje mjesnog stanovništva. Korijene ovih zbivanja možemo tražiti u suprotstavljenim planovima lokalnog stanovništva, budući da je hrvatski narod sjeverne Dalmacije težio da prostor na kojemu je obitavao postane dio suverene i samostalne hrvatske države, dok je, s druge strane, postojala očita težnja lokalnih Srba da gore spomenuto područje na kojemu su oni predstavljali većinu, ili ostane u sastavu SFRJ ili da se, po mogućnosti, pripoji srpskoj matici. Nepobitna činjenica jest da je pobuna hrvatskih građana srpske nacionalnosti započela upravo u sjevernodalmatinskom Kninu, dakle u neposrednoj blizini benkovačke, obrovačke i zadarske općine.

Premda promatrano područje nije tijekom lipnja 1990. godine inkorporirano u samozvanu Zajednicu općina sjeverne Dalmacije i Like (koju su činile općine Knin, Gračac i Donji Lapac), predstavnici Benkovca i Obrovca su u srpnju bili

¹²⁷ KALEB 1999: 73.

¹²⁸ Zapravo se radilo o znatno manjem broju vojnika, budući da spomenute bojne nisu bile popunjene po punoj ratnoj formaciji (op. a.).

¹²⁹ JELIĆ 2005: 60.

prisutni na Srpskom saboru u mjestu Srb, te su također potpisali „Deklaraciju o suverenosti i autonomiji srpskog naroda na tlu Republike Hrvatske“. Isto tako, upravo je na prostoru gore spomenutih općina 17. kolovoza 1990., prilikom pokušaja regularnih postrojbi hrvatskog MUP-a da izvuku oružje iz tamošnjih pobunjenih policijskih postaja, došlo do „događanja naroda“, odnosno masovnog zaprečivanja prometnica, što je naknadno prozvano „balvan revolucijom“.

Međutim, u drugoj polovici 1990. i početkom 1991., daljnjim širenjem pobune pojavila su se nova žarišta mogućih sukoba, te je znakovito istaknuti kako je do prvih otvorenih izbijanja neprijateljstava došlo u ožujku iste godine na prostoru Slavonije i Like, odnosno u Pakracu i na Plitvičkim jezerima. Incidenti se potom, tijekom travnja i svibnja, redaju i na tlu zapadne i istočne Slavonije, a u lipnju i srpnju na području Banije i istočne Slavonije dolazi do njihove kulminacije, napadom srpskih „teritorijalaca“ na policijsku postaju i grad Glinu, okupacijom Baranje od strane regularne JNA, kao i osvajanjem i paljenjem sela Čelije u vukovarskoj općini, te protjerivanjem tamošnjeg stanovništva. Krajem srpnja, pak, u blizini Dvora na Uni pobunjenici zauzimaju hrvatska naselja Kozibrod, Strugu i Kuljane, te vrše masovnu egzekuciju lokalnih žitelja, kao i zarobljenih pripadnika hrvatskih postrojbi MUP-a i ZNG-a.

Zadarsko zaleđe je, međutim, u svim spomenutim zbivanjima ostajalo na neki način po strani.

Prethodno je u tekstu naznačeno kako se pobuna srpskog naroda ovoga kraja u razdoblju od ožujka do kolovoza 1991. može podijeliti na tri karakteristična razdoblja. Od sukoba na Plitvicama u ožujku, do proglašenja hrvatske samostalnosti i napada JNA na Sloveniju krajem lipnja 1991., unutarnjopolitičko stanje u Ravnim kotarima i Bukovici ne razlikuje se u velikoj mjeri od situacije u ostatku RH koji je bio zahvaćen pobunom. I ondje, naime, dolazi do povremenih većih ili manjih međunacionalnih incidenata, obilježenih blokiranjem prometnica, uništavanjem imovine i iseljavanjem stanovništva, kao i razmjenom streljačke ili minobacačke vatre između hrvatskih i srpskih naselja, što je za posljedicu imalo određeni broj poginulih ili ranjenih osoba. No, dok u, primjerice, Slavoniji, Lici i na Baniji krajem lipnja i početkom srpnja 1991. ratni sukobi kulminiraju, u široj zadarskoj regiji u ovom razdoblju (sve do kolovoza) još uvijek nema otvorenih borbi i pokušaja ovladavanja tuđim teritorijima, kao ni progona i egzekucija lokalnog stanovništva, te se nameće teza kako ovdašnji Srbi tijekom ljeta 1991. još uvijek nisu bili, ili vojnički spremni ili voljni (ili oboje) obračunati se s lokalnim Hrvatima, već su, u konačnici, na to potaknuti tek huškačkom retorikom srbijanskih i krajinskih političara, te snažnom protuhrvatskom propagandom koja je stizala iz Beograda, kao i činjenicom da su im ravnokotarske jedinice federalne armije u idućem razdoblju stavile većinu svojih, kako vojnih, tako i logističkih resursa na raspolaganje.

Sagledavanjem svih činjenica moguće je zaključiti da je između zbivanja vezanih uz razvoj pobune hrvatskih građana srpske nacionalnosti na prostoru predratnih općina Benkovac, Obrovac i Zadar i ostatka RH u razdoblju od ožujka do kolovoza 1991. godine, ipak postojala neznatna razlika, no ne toliko u broju, odnosno stupnju učestalosti izbijanja pojedinih međunacionalnih incidenata, koliko u njihovoj težini, uvjetovanoj činjenicom da je otvoreni razvoj neprijateljstava, sa svim posljedicama koje će iz njih uslijediti, na području Ravnih kotara i Bukovice uslijedio s malim vremenskim odmakom u odnosu na većinu preostalih pobunjenih hrvatskih područja.

Bibliografija

Izvori

Arhivsko gradivo

Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskoga rata. Vlada RSK.

Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata. 9. korpus JNA.

Objavljeno gradivo

Dossier Knin - veljača 1990. - veljača 1991. Zagreb: Ministarstvo informiranja Republike Hrvatske.

Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990.-1995.: dokumenti, knjiga 2, *Dokumenti institucija pobunjenih Srba u Republici Hrvatskoj (1990.-1991.)*. Ur. Mate Rupiće. Zagreb-Slavonski Brod: Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata - Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje.

Uspon i pad Republike Srpske Krajine: dokumenti. Ur. Davor Pauković. Zagreb: Centar za politološka istraživanja.

Novine

iz Zadra: *Narodni list*.

iz Beograda: *Borba*, *Politika*.

Literatura

BARIĆ, Nikica. 2005. *Srpska pobuna u Hrvatskoj 1990.-1995.* Zagreb: Golden marketing.

BOLJKOVAC, Josip. 2009. *Istina mora izaći van.* Zagreb: Golden marketing.

DAKIĆ, Mile. 1994. *Srpska Krajina; historijski temelji i nastanak*. Knin: Iskra.

DEGORICIJA, Slavko. 2008. *Nije bilo uzalud.* Zagreb: ITG.

GOLSTEIN, Ivo. 2008. *Hrvatska 1918.-2008.* Zagreb: EPH liber.

JELIĆ, Ivo. 2005. *Čovjek i rat 90/92.* Split: Hrvatski časnički zbor grada Splita.

- KALEB, Jadranko. 1999. *Zadar u Domovinskom ratu 1990.-1991.* Zadar: Udruga hrvatskih veterana Domovinskog rata Zadarske županije.
- MARIJAN, Davor. 2004. *Bitka za Vukovar.* Zagreb-Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje.
- MARIJAN, Davor. 2008. *Slom Titove armije.* Zagreb: Golden marketing.
- Narodnosni i vjerski sastav stanovništva Republike Hrvatske od 1880.-1991. po naseljima.* Ur. Jasna Crkvenčić-Bojić. Zagreb: Državni zavod za statistiku.
- RADELIĆ, Zdenko, Davor MARIJAN, Nikica BARIĆ, Albert BING, Dražen ŽIVIĆ. 2006. *Stvaranje hrvatske države i Domovinski rat.* Zagreb: Školska knjiga.
- RADULOVIĆ, Srđan. 1996. *Sudbina Krajine.* Beograd: Dan graf.
- RAGUŽ, Jakša. 2006. *Ratni put 151. samoborske brigade HV.* Samobor: Udruga branitelja 151. samoborske brigade.
- RUNTIĆ, Davor. 2003. *Prvi hrvatski redarstvenik.* Zagreb: Udruga Prvi hrvatski redarstvenik.
- SEKULIĆ, Milisav. 2000. *Knin je pao u Beogradu.* Bad Vilbel: Nidda Verlag.
- SILBER, Laura, Allan LITTLE. 1996. *Smrt Jugoslavije.* Opatija: Otokar Keršovani.
- ŠPEGELJ, Martin. 2001. *Sjećanja vojnika.* Zagreb: Znanje.
- ŽUNEC, Ozren. 2007. *Goli život; Socijalne dimenzije pobune Srba u Hrvatskoj.* Zagreb: Demetra.

The Development of the Croatian-Serbian Relations in Benkovac, Obrovac and Zadar on the Eve of War (March-August 1991)

The Croatian-Serbian interethnic relations in the area of Republic of Croatia during the late 1980s and first half of 1990s were and surely will be the research topic of the next period, especially bearing in mind The Croatian War of Independence and its consequences. Despite the overproduction of works on the said subject by the numerous (mostly) incompetent authors, I am of the opinion that the Croatian historiography has yet to take on the task of the quality, scientific research of these extremely complex issues.

Concerning the latter, this work can only be regarded as a humble contribution to this research, trying somewhat to illuminate past events from its own aspect. By showing the basic events in the period from Plitvice Lakes Incident on 31st of March 1991 to the first open conflict of Croatian National Guard (ZNG) and MUP with Serbian rebels on 3rd of August of the same year, it analyses the situation in the area of pre-war north Dalmatian municipalities of Benkovac, Obrovac and Zadar and it compares it with the situation in the remaining area of Croatia caught by the Serbian rebellion. Finally, based on the noted, this article tries to answer the basic research question: were the interethnic incidents in the area of Ravni

Kotari and Bukovica, i.e. municipalities of Benkovac, Obrovac and Zadar, during the noted period more or less intensive in relation to contemporary situation of Croatia as a whole.

In the process it uses the unresearched and unpublished archives of the Serbian provenance that was captured during Operation Storm and is deposited in the Croatian Memorial-Documentation Centre of Homeland War (HMDCCR) in Zagreb. The article also uses not only contemporary newspapers, such as „Novi list“ from Zadar, „Borba“ and „Politka“ from Belgrade, but also the majority of currently published works on the period by both Croatian and Serbian authors.

Finally, this paper ascertains a slight difference between the events related to the development of the rebellion of the Croatian citizens of Serbian nationality in the area of pre-war municipalities of Benkovac, Obrovac and Zadar and the rest of Croatia during the period between March and August 1991. This difference concerns not so much the number, i.e. the degree of frequency concerning the outbreak of the individual interethnic incidents, as their severity. The latter was caused by the fact that the open development of conflicts in the area of Ravni Kotari and Bukovica, together with all the following consequences, occurred in a short time distance when compared to the majority of the remaining rebelling Croatian areas.

Keywords: Republic of Croatia, SAO Krajina, Northern Dalmatia, Croatian War of Independence, Serbian rebellion, Yugoslav People's Army.

Ključne riječi: Republika Hrvatska, SAO Krajina, sjeverna Dalmacija, Domovinski rat, pobuna srpskog stanovništva, Jugoslavenska narodna armija.

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI 43

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

 PF press

ZAGREB 2011.

RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 43

Izdavač / Publisher

Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
FF-press

Za izdavača / For Publisher

Damir Boras

Glavni urednik / Editor-in-Chief

Hrvoje Gračanin

Uredništvo / Editorial Board

Bruna Kuntić-Makvić (stara povijest), Zrinka Nikolić Jakus (srednji vijek),
Hrvoje Petrić (rani novi vijek), Željko Holjevac (moderna povijest),
Tvrтко Jakovina (suvremena povijest), Silvija Pisk (mikrohistorija i zavičajna povijest),

Međunarodno uredničko vijeće / International Editorial Board

Denis Alimov (Sankt Peterburg), Živko Andrijašević (Nikšić), Csaba Békés (Budapest), Rajko
Bratož (Ljubljana), Snježana Buzov (Columbus, Ohio), Svetlozar Eldarov (Sofija), Toni Filiposki
(Skopje), Aleksandar Fotić (Beograd), Alojz Ivanišević (Wien),
Egidio Ivetić (Padova), Husnija Kamberović (Sarajevo), Karl Kaser (Graz),
Irina Ognyanova (Sofija), Géza Pálffy (Budapest), Ioan-Aurel Pop (Cluj),
Nada Proeva (Skopje), Alexios Savvides (Kalamata), Vlada Stanković (Beograd),
Ludwig Steindorff (Kiel), Peter Štih (Ljubljana)

Izvršna urednica za tuzemnu i inozemnu razmjenu /

Executive Editor for Publications Exchange

Kristina Milković

Tajnik uredništva / Editorial Board Assistant

Dejan Zadro

Adresa uredništva

Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb,
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb
Tel. ++385 (0)1 6120 150, 6120 158, faks ++385 (0)1 6156 879

Časopis izlazi jedanput godišnje

Ovi su Radovi tiskani uz financijsku potporu
Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske,
Zaklade Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti,
znanstvenog projekta „Triplex Confinium - hrvatska višegraničja
u euromediterranskom kontekstu“

Naslovna stranica

Iva Mandić

Grafičko oblikovanje i računalni slog

Marko Maraković

Lektura

Julija Barunčić Pletikosić

Tisak

Hitra produkcija knjiga d.o.o.

Tiskanje dovršeno u prosincu 2011. godine

Naklada

250 primjeraka

*Časopis je u digitalnom obliku dostupan na Portalu znanstvenih časopisa
Republike Hrvatske „Hrčak“ <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*